

Het wrede paradijs

Frieser dan dit krijg je het niet. Het is kort na de oorlog. Lycke de Jong uit Oudeschoot emigreert naar Nieuw-Zeeland om een nieuw bestaan op te bouwen. Bij zijn vertrek stopt zijn vader nog snel een paar Friese doorlopers in de tas: als er in dat land sloten zijn of wat ondergelopen land en het begint te vriezen, houdt hij hem voor, word je stapelgek als je geen schaatsen hebt. Op een zondag in juli, midden in de Nieuw-Zeelandse winter, is het zo ver: de varenpalmen zijn witberijpt, het heeft stevig gevoren. Het is Lyckeles eerste vrije dag na maanden zwoegen aan de stuwdam van Roxburgh. Hij huurt een paard, neemt een zak haver mee en wat boterhammen en verdwijnt tussen de flanken van het onherbergzame Otagomassief. Na een urenlange tocht ziet hij in de diepte een blauwige schittering. Hij daalt af. Even later staat hij voor een meer zo groot als het Tjeukemeer. Hij kijkt wat, stampt wat, ziet dat het ijs overal twee handbreedten dik is en bindt onder. Eerst voorzichtig langs de kant, met het onheilspellende gekraak en geknal van ijs dat voor het eerst bereden wordt, later voluit, met de handen op de rug, glijdt hij over de eindeloze vlakke.

En dan gebeurt er iets dat Lycke de Jong ook jaren later nog als een mirakel beschouwt. Aan de rand van dat godverlaten meer ziet hij een paar stipjes bewegen. Lycke de Jong rijdt eropaf en kan even later drie mannen de hand schudden: een boerenknecht uit Akmaryp, een bouwvakker uit Huizum en een slagersknecht uit Sneek. Allemaal op Friese doorlopers. Aan het andere eind van de wereld draaien ze de rest van die middag in formatie hun ronden.

Het is Lycke de Jong goed gegaan. Na een jaar kon hij zijn verloofde Alie ten Boom over laten komen die werk kreeg op een fruitkwekerij. Ze kochten een vervallen boerderijtje, dreigden ten onder te gaan aan een konijnenplaag, kwamen er weer bovenop door de premies voor afgeschoten konijnen, wisten het hoofd te bieden aan de wisselvalligheden van het lot, kregen drie flinke zoons en nu, vijftig jaar later, rentenieren ze op een grote boerderij in het klimatologisch milde noorden van Nieuw-Zeeland.

Veelbewogen levens

De levensloop van het emigrantenpaar De Jong is opgetekend door de schrijver-journalist Hylke Speerstra, die het met enkele tientallen andere verhalen van Friese landverhuizers opnam in *It wrede paradys*. Op de golven van de grote Friezen-reünie Simmer 2000 beleefde het in korte tijd vele herdrukken. Recent verscheen een Nederlandse vertaling van de hand van Hylkje Goinga. Speerstra schreef daarvoor een nieuwe inleiding en verving een handvol Friese hoofdstukken door nieuwe verhalen.

Hoe lees je zo'n boek? Misschien het liefst zoals een kind naar de verhalen van zijn opa en oma luistert. De landverhuizers van Speerstra zijn voor het merendeel in de eerste tien jaar na de oorlog vertrokken; als jonge mannen en vrouwen zwermden ze uit naar Noord- en Zuid-Amerika, Canada, Zuid-Afrika, Australië en Nieuw-Zeeland, en leefden daar hun veelbewogen levens. Bijna allemaal vertrokken ze uit de armoede en kwamen ze terecht in de armoede. Ze hebben kleurrijke verhalen te vertellen. Een psycholoog zou daaraan kunnen toevoegen dat Speerstra geprofiteerd heeft van het 'reminiscentie-effect': vanaf een jaar of zestig, zeventig lijken juist de herinneringen aan gebeurtenissen tijdens de adolescentiejaren een nieuwe frisheid te krijgen. Veel van de verhalen krijgen een speciale gloed omdat ze verteld worden door mensen die nu ouder zijn dan de ouders die hen moesten laten gaan. Lycke de Jong schiet nog vol als hij vertelt hoe zijn aanstaande schoonouders in Oudeschoot hem op andere gedachten probeerden te brengen toen hij hun enige dochter naar Nieuw-Zeeland wilde meenemen. Met een reis naar het andere eind van de wereld en een bootkaartje dat een jaarloon van een boerenknecht kostte, konden ze aannemen haar niet meer terug te zien.

Maar je kunt dit boek ook lezen als een historische studie over wat je nu de problematiek van inburgering en integratie zou noemen. De emigratiegolf van na de oorlog bestond niet uit onderwijzers, dominees en dokters, maar uit ploeterende boerenzoons, landarbeiders en sappelende middenstanders. Ze kwamen terecht in landen waar ze werk en woonruimte moesten veroveren op wie er al woonde of eerder was geëmigreerd. Sociale voorzieningen waren er niet. Vaak ging de man eerst, aan het overkomen van een verloofde of gezinshereniging viel pas te denken als hij vast werk en een dak boven het hoofd had. Inburgering was geen recht of plicht, maar simpele noodzaak. Wat daarbij hielp was dat de meeste landverhuizers zich in het gastland voor een deel weer in hun oude verbanden konden groeperen. In Nederland loodsten de verzuilde emigratiecentrales de gereformeerden naar Canada en Noord-Amerika (Michigan), de Nederlands-hervormden naar Zuid-Afrika, de rooms-katholieken naar Nieuw-Zeeland. Daar sloten ze zich vaak weer bij 'eigen' kerken aan, zoals de Christian Reformed Church in Amerika.

Dergelijke gemeenschappen vervulden een schakelfunctie. Nieuwkomers die bedrijfjes stichtten of winkels begonnen vonden in hun medelidmaten vaak hun eerste klanten. Landarbeiders kwamen bij boeren uit eigen kring te werken. De solidariteit van deze netwerken was intern gericht, maar hielp wel om nieuwkomers op gang te krijgen. Essentieel was natuurlijk dat zo'n gemeenschap zich niet autistisch gedroeg. Het was niet de bedoeling in den vreemde kleine stukken Friesland te stichten en in stand te houden, wat zich aan gemeenschap vormde moest openingen naar buiten bieden. Veel landverhuizers vertelden Speerstra dat ze in de kerk Engels hadden geleerd: de meegenomen eigen bijbel lag naast de

bijbel waar de dominee uit preekte. Wat de inburgering vergemakkelijkte was dat de oude verbanden zich lieten integreren met verbanden die gericht waren op de nieuwe omgeving. Dat men nergens als gemeenschap zo groot was dat je zonder gevaar voor isolatie je eigen wetten kon stellen of scholen kon stichten was voor een geslaagde assimilatie een verkapte zegen.

Weemoed

Eerlijkheidshalve moet gezegd dat die oude verbanden soms ook de aanleiding voor de emigratie waren. Jeen Sytzes Baron was een kleine boer in Opeinde. Tijdens de oorlog was het in de gereformeerde kerk tot een conflict tussen de synodalen en de vrijgemaakten gekomen. Baron, ouderling, behoorde tot de vrijgemaakten en raakte door de scheuring geïsoleerd van een deel van zijn dorpsgenoten. Hij was ook oprichter en dirigent van het fanfarekorps Crescendo. Een paar jaar na de oorlog nam het korps deel aan een concours in Grijpskerk. Inzet: promotie naar de tweede afdeling van de christelijke bond. Het korps blies zich de longen uit het lijf, op arrangementen van Baron. Tevergeefs: de hoge heren achter de jurytafel zagen niets in de energieke vertolking van Crescendo. Op de terugweg in de bus, nog vóór Grootegast, begonnen een paar leden met elkaar te smoezen: er moest een andere dirigent komen. Baron trok zijn conclusie. Emigreren. Met vrouw en vijf kinderen vestigde hij zich in Grand Rapids, Michigan. Speerstra kreeg het hele verhaal te horen van de middelste zoon, Henry James Baron, nu hoogleraar Letterkunde aan het Calvin College.

Ieder landverhuizersverhaal geeft doorkijkjes in twee richtingen: het land dat ze verlieten, met de woningnood, de crisisjaren, de werkloosheid, de afnemende ruimte voor het boerenbedrijf, en het land waar ze een nieuw bestaan opbouwden. Speerstra sprak de mensen die het hebben gered en dat geeft een zekere vertekening, want ruim een kwart keerde gedesillusioneerd terug naar Nederland, soms al binnen een paar maanden. Maar ook de landverhuizers die bleven deden dat ten koste van veel heimwee. Bij sommigen sleet dat nooit en in de ouderdom - de meesten zijn nu in de zeventig - lijkt het zelfs toe te nemen. Heel wat mensen vertellen dat ze voor het eerst in veertig, vijftig jaar weer in het Fries dromen of plotseling haarscherp een straatje uit hun oude buurt terugzien. De duizenden Friezen die kort na de oorlog waren vertrokken en afgelopen zomer weer even terugkwamen moeten veel herkend hebben, maar ook geconstateerd hebben dat heel veel alléén nog maar in hun herinnering bestaat. Het veroorzaakt die speciale vorm van weemoed die Rudy Kousbroek eens omschreef als op je duimpje de weg weten in een huis dat allang is afgebroken.

Douwe Draaisma is universitair docent aan het Heymans Instituut van de Rijksuniversiteit Groningen.

Besproken boeken:

Hylke Speerstra, *It wrede paradys. Libbensferhalen fan Fryske folksferhuzers*. Leeuwarden: Friese Pers Boekerij 1999, 456 p. *Het wrede paradijs. Het levensverhaal van de emigrant*. Amsterdam: Contact 2000, 398 p.